

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ: регіональні особливості та загальнонаціональний контекст

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КРАЄЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Звягель, 16 травня 2025 року

Збірник видано за сприяння Управління культури і туризму
Звягельської міської ради

I-90 **Історико-культурна спадщина України: регіональні особливості та загальнонаціональний контекст** : матеріали Всеукраїнської науково-практичної краєзнавчої конференції, 16 травня 2025 року, м. Звягель Житомирської області. — Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2025 — 720 с.

ISBN 978-617-560-307-9

У збірнику вміщено матеріали Всеукраїнської науково-практичної краєзнавчої конференції «Історико-культурна спадщина України: регіональні особливості та загальнонаціональний контекст», що відбулася на Звягельщині - благословенній землі, де народилася і формувалася видатна українська діячка Леся Українка.

Конференція стала важливим науковим і громадським майданчиком для осмислення стратегій збереження національної ідентичності, особливо в умовах війни, коли культурна самосвідомість є ключовою складовою спротиву та єдності.

Дослідники, краєзнавці, митці, освітяни та культурні діячі, які своєю щоденною працею зміцнюють духовний фундамент української нації діляться теоретичними та практичними підходами щодо охорони пам'яток, фольклору, музейної справи, краєзнавчих досліджень, цифровізації та культурної політики.

Збірник розрахований на істориків, краєзнавців, культурологів, викладачів, студентів, бібліотекарів, музейників та всіх, хто цікавиться збереженням і розвитком української культури.

Відповідальність за зміст публікацій, достовірність інформації, цитат, посилань на джерела несуть автори.

ISBN 978-617-560-307-9

© ТОВ «Видавничий дім
“Бук-Друк”», видання, 2025

МИРОНЕНКО М. А., ГАЛАЦЬКА В. Л.

(м. Дніпро)

Репресії Радянської влади на Придніпров'ї проти технічної інтелігенції у 1920-х роках

Анотація. У тезах розглянуто питання розгортання каральними органами радянської влади репресій проти представників технічної інтелігенції на Придніпров'ї у 1920-х роках. Доведено факт безперервності процесу покарання за інакодумство як у вищих навчальних закладах, так і на промислових підприємствах вугільно-металургійного краю. На прикладах продемонстровано антигуманний характер радянської влади від самого її зародження на теренах України у 1920-х роках.

Ключові слова: репресії, технічна інтелігенція, інакодумство, волинка, саботаж.

У видавництві Національного гірничого університету 2004-го року вийшла друком книга під промовистою назвою: «За відсутністю складу злочину...» [1]. У ній на майже двохстах сторінках подано матеріали кримінальних справ щодо викладачів та студентів Дніпропетровського гірничого інституту від початку 1920-х до початку 1950-х років. У пропонуваній для широкого загалу статті проаналізуємо початковий етап розгортання репресій в Україні у 1920-х роках на прикладі боротьби з представниками технічної інтелігенції на Придніпров'ї.

Від самого початку в засадничих документах очільників нового радянського режиму на теренах колишньої царської російської імперії було чітко окреслено коло небажаних соціальних елементів, апріорно протилежних новій громаді робітників та селян. Причому останні обов'язково мали бути безправними та малоземельними, а краще взагалі напівкримінальними особами. На противагу до них керманічі нової радянської держави протиставляли представників «буржуазної інтелігенції»: викладачів вищих навчальних закладів, студентів, тобто грамотних людей, керівників цехів металургійних заводів та виробничих дільниць на шахтах Криворіжжя та Донбасу.

Головною ж метою радянської влади виголошувалося перманентне знищення осередків вільнодумства серед зазначеного прошарку інтелігенції.

Від початку 1921 року, з моменту перемоги радянської влади в Україні, у вищих навчальних закладах розпочалася процедура «перереєстрації» студентства. Загалом з інститутів і університетів нашої країни було виключено 4000 осіб із приписом «контрреволюціонер» і ще 7000 тих, хто «вважав себе студентом». У 1922 році за стінами вузів опинилось ще 8000 студентів [1, с. 6].

Перші страйки серед викладачів університетів та інститутів в Україні через свавілля нової радянської влади розпочались у лютому—березні 1922 року в Києві, Одесі та Кам'янці-Подільському. Формальним приводом до початку акцій непокори стало запропоноване владою нове «Положення про вузи», у якому останні позбавлялися будь-яких елементів автономії. Окрім того, до складу адміністрації закладів вищої школи було уведено посади

політичних комісарів, які мали де-факто стежити за будь-якою діяльністю професорів і доповідати до органів влади, керованих тов. Дзержинським. Таким чином, у вищих навчальних закладах запроваджувався режим усіялого заохочення доносів на колег та студентів.

Ситуація в Катеринославі у 1922 році вирізнялась ще й поглибленням протистояння між професурою та ректоратом [2]. «Старорежимний служака» за висловами тодішніх представників радянської влади в Україні, професор Микола Йосипович Лебедев намагався усіяло догодити високо посадовцям, впроваджуючи у життя нові постанови. Натомість отримав від коша серед співробітників гірничого інституту. Почалися активні зміни у керівництві гірничого інституту. Майже всі професори за досить короткий проміжок часу отримали можливість покерувати цим навчальним закладом. Зрештою, переможцем у цій виснажливій боротьбі виявився той-таки професор Лебедев. Він очолював вуз від 1908-го до 1919-го року і у проміжку 1921—1924 років. [1, с. 6—7].

Проаналізувавши події 1922 року в Катеринославі, представники державних каральних органів вирішили рекомендувати вищому керівництву держави вислати поза межі Придніпров'я найбільш одіозних представників технічної інтелігенції, як от професора Ярослава Івановича Грдіну, чеха за національністю [3].

Вище керівництво радянської держави в особі тов. Леніна гаряче підтримало таку ініціативу на місцях, пропонуючи останнім безперешкодний виїзд «в країни буржуазної демократії» [1, с. 7]. До кінця 1922 року межі країни рад покинули близько сто представників технічної інтелігенції, професорів, викладачів вищої школи тощо.

У 1923 році фокус висилки небажаних представників інтелігенції дещо змінився. Навпевно, керманічі радянської держави збагнули свою неприпустиму помилку, адже висилаючи до демократичних країн Європи вони демонстрували останнім свій людожерський оскал, а це було неприпустимо. Вислані професори й викладачі вищої школи у Європі розвінчували міф про триумф нової влади робітників і селян. Тому з кінця 1923 року неблагонадійних викладачів вузів України почали відправляти на заслання до Сибіру. Зокрема, педагог М. М. Грідін за рішенням комісії НКВС по адміністративній висилці був відправлений в Пензенську губернію під гласний нагляд ДПУ на три роки без права виїзду [1, с. 8].

У 1924 році репресії серед студентів Катеринославського гірничого інституту посилились. За неблагонадійність та вільнодумство у липні—серпні було відраховано сорок студентів. Водночас, у липні 1924 року розпочався процес і відбувся суд над спеціалістами вугільної промисловості Донбасу. Останнім інкримінувався саботаж та заохочення у невиході шахтарів на роботу. Не могла ж радянська влада визнати хибність пропонованих працівникам шахт норм виробітку та ще й за мізерну заробітну плату. Звинуватити у невиконанні доведених зверху планів безпосередніх керівників середньої ланки — це по-ленінські, по-комуністичному...

4 червня 1925 року в Катеринославі розпочались слухання справи «про економічне шпигунство» на Дніпровському металургійному заводі [1, с. 9].

Але найбільш показовою справою 1920-х років став сумнозвісний «шахтинський процес». Він тривав у березні—липні 1928 року й закінчився винесенням вироків: одинадцять осіб було засуджено до розстрілу, троє отримало десять років ув'язнення, а двадцять одна особа — від чотирьох до восьми років, ще десять осіб — від одного до трьох років [1, с. 9, 10].

Звичайно ж такий азарт каральних органів радянської влади не залишився непоміченим серед представників технічної інтелігенції на металургійних підприємствах Придніпров'я. У доповідній записці «Про політичне становище Дніпропетровського округу...» від жовтня 1928 року зазначається, що «керівник цеху мартену заводу Петровського Лощинов, ста-

рий інженер, говорить: «Потрібно намагатися нести поменше відповідальності. Великі права нам нічого не дають. Окрім того, що нас кінець-кінцем посадять». <...> Керівник доменного цеху заводу Петровського, який занепавав духом через останні арешти, подав заяву на звільнення.» [1, с. 33].

Радянська каральна система знищувала не лише більш-менш значних керівників, а й не гребувала ліквідацією і досить незначних людей. Показовою є справа студента гірничого інституту Вадима Федоровича Криця, 1906 р.н.

Він народився у м. Луганську, працював діловодом Катеринославського лісництва і навчався у гірничому інституті. 10 травня 1926 року надіслав заяву на ім'я тов. Г. І. Петровського з проханням про безкоштовний закордонний паспорт для виїзду до Франції. Нижче наведемо цей документ у повному обсязі та мовою оригіналу.

«Председателю
Всеукраинского Центрального
Исполнительного комитета Г. И. Петровскому.
Гражд. УССР В. Ф. Криц.

Заявление

Желая выехать за границу, прошу Вашего распоряжения о снятии с меня всякого рода сборов, связанных с приобретением паспорта, т.к. я не имею денег. Также прошу о выдаче мне паспорта, т.е. разрешения выехать во Францию. С заявлением о выдаче мне паспорта я никуда не обращался, за отсутствием материальных возможностей.

Мой адрес: Канцелярия Екатеринославского лесничества, город Екатеринослав, делопроизводителю Вадиму Фёдоровичу Криц.

Я позволяю себе отнять у Вас несколько времени лишь после больших колебаний, но то о чём я пишу — вопрос всей моей жизни.

Я служу в Екатеринославском лесничестве делопроизводителем, мне 20 лет, родом я из семьи служащего. Но считаюсь гражданином Советской Республики, я таким назвать себя не могу. Я не смог понять революцию, всё окружающее меня — чуждо мне и, несмотря на то, что я молод, я чувствую, что это для меня уже установившийся взгляд. Я не могу сказать почему, но принять теперь на 9-м году существующий порядок я не умею.

С малых лет я работаю и труда не боюсь, но всё же я чужд обстановке, больше того — я ей враг. Никогда и никому я не высказывал своих мыслей, но я чувствую, что здесь я чужой, ненужный и если не вредный, то бесполезный в строительстве того, что строите Вы.

Я уверен, что Вы меня поймёте, и я решил потревожить Вас.

Быть может я нашёл бы себя вне СССР, за границей. Пусть я больной, вредный, но излечиться я здесь не могу. Моя просьба заключается вот в чём: выпустите меня, выдав бесплатный заграничный паспорт, т.к. 200 р. я заплатить не могу. Здесь я не нужен, а там вреда не принесу Вам. Тем более, что я имея большую силу мало нужен как физическая сила. Как милости прошу того, что для многих тяжёлое наказание.

Увидев Вас в Екатеринославе, я уверился, что Вы должны понять, ведь я, по-моему поступаю честно и я уверен, что Вы отнесётесь с уважением к чужим взглядам, как бы далеко они от Ваших не были.

В заявлении я называю Францию, но страны Зап. Европы мне безразличны, просто во Франции легче найти работу.» [1, с. 30, 31].

Цей документ тов. Петровським було передано до відповідних органів для реагування. 14 червня 1927 року діловода В. Ф. Криця було затримано, а 15 вересня того ж таки року обвинувачено у контрреволюційній діяльності на засуджено до трьох років виправних робіт

у концтаборі. З місць позбавлення волі він не вийшов і був реабілітований лише 6 вересня 1995 року «За відсутністю складу злочину...» [1, с. 32].

Підсумовуючи викладене, зазначимо наступне. Від початку отримання влади над частиною етнічних українських територій, представники радянських органів розпочали терор місцевого населення. Серед інтелігенції різними способами придушувалися прояви інакшумства та вільного висловлення думок. На прикладах продемонстровано антигуманний характер радянської влади в Україні у 1920-х роках.

Список використаних джерел

1. Реабілітовані історією. «За відсутністю складу злочину...» (до історії політичних репресій 20-х — початку 50-х років у Дніпропетровському гірничому інституті). Дніпропетровськ : НГУ, 2004. 194 с.
2. Рубин П. Г. Записи: воспоминания профессора, пионера коксохимии / Павел Германович Рубин. Дніпропетровськ : НГУ, 2009. 127 с.
3. Швидько Г. Ярослав Грдина. Основоположник учення про динаміку живих організмів. URL:<https://www.dnipro.lib.dp.ua/Yaroslav%20Grdina,%20kibernetika,%20vchenyy-mekhanik>

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
-----------------	---

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Архівна науково-технічна документація у справі збереження історико-культурної спадщини: потенціал фондів центрального державного науково-технічного архіву України (<i>Алексєєнко А. О.</i>)	7
Лінгвокультурологічна спадщина України у світовому контексті (<i>Давидченко І. Д.</i>)	10
Українська народна культура: традиції та сучасні трансформації (<i>Засухіна О. М.</i>)	14
Етика дослідження та шляхи номінування нематеріальної культурної спадщини: автентичність, авторство, компаративний огляд репрезентативних переліків (<i>Несин К. Ю.</i>)	18
Унікальні українські філателістичні пам'ятки (<i>Радей І. В.</i>)	22
Геральдика українських міст: до історії питання (<i>Сапович І. Д., Маринченко Г. М.</i>)	25
Методика дослідження нематеріальної спадщини Кременецького краєзнавчого музею (<i>Левчук А. В., Скакальська І. Б.</i>)	27
Роль списку об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО у популяризації національних пам'яток культури: перспективи для України (<i>Терещук В. І.</i>)	31

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Віктор Маклок. Український фольклор на полотні (<i>Агеєнко С. О.</i>)	34
Державне управління культурною спадщиною на Житомирщині: основні проблеми та шляхи їх вирішення (<i>Бабушко О. В.</i>)	38
Розвиток мови, збереження пам'яті: подвійний внесок Дмитра Баранника в українську культуру (<i>Баранник О. Ю.</i>)	42
Внесок визначних постатей у збереження та розвиток української культури (<i>Бежанова В. С.</i>)	52
Організація та устрій військових формувань у Старобільському повіті (XIX — початок XX століття) (<i>Беніцький А. С.</i>)	59
Збереження культури тимчасово окупованих регіонів України як чинник національної ідентичності (<i>Біла Д. О., Монастирська-Михайлова К. О.</i>)	66
Міфологічні архетипи та їх національне осмислення в поемі «Трьомсин-богатыр» Івана Манжури як елемент історико-культурної спадщини України (<i>Богуславська Л. Г.</i>)	72
Богдан Лепкий — видатна постать Бережанщини та моральний орієнтир для молоді (<i>Борисюк З. В., Буняк С. М.</i>)	76
Співак-бандурист Володимир Луців — зберігач та популяризатор країнської культури у світі (<i>Бошко У. І., Дем'янчук І. І.</i>)	79
Франки і Косачі: нові деталі до відомих фактів (<i>Голяк Т. В.</i>)	83
Степовий простір у творчості Івана Манжури, Віктора Коржа та Валер'яна Підмогильного як символ волелюбного духу українства й основа формування козацької спільноти (<i>Демченко А. І., Стойчева Л. В., Храмова Є. Р.</i>)	85
Посестри: дівчата й жінки-плеядівки (<i>Дибя А. Г.</i>)	92
Багатобарвні образи поезії О. Олеся у вокальному циклі «Пісні настрою» Я. Степового (<i>Дубровіна І. В.</i>)	102
Бібліографічні видання як джерело інформації для промоції культурної спадщини (<i>Захарченко С. М.</i>)	108

Звягель (Новоград-Волинський) і навколишні села під час німецької окупації. 1943 рік (<i>Коган Л. Г.</i>)	285
Зниклі провулки (<i>Коган Л. Г.</i>)	293
Нерухомі пам'ятки історії та культури Бахмута — жертви урбіциду в умовах російсько-української війни (<i>Корнацький І. А., Булгакова І. В.</i>)	296
Святкові обряди та традиції як відображення нематеріальної культурної спадщини: дослідження на прикладі села Дібрівне на Чернігівщині (<i>Крумкач І. О.</i>)	301
Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини — житловий будинок у м. Кропивницькому (<i>Кухаренко І. О.</i>)	305
«Заушська шляхта» на Коростенщині, як своєрідний прошарок населення України XIV—XVIII століть (<i>Лукашеко В. В.</i>)	309
До питання про виникнення чернечої обителі у Жидичині (<i>Майданець І. М.</i>)	320
Репресії Радянської влади на Придніпров'ї проти технічної інтелігенції у 1920-х роках (<i>Мироненко М. А., Галацька В. Л.</i>)	324
Роль рушника у побуті, звичаях і традиціях (<i>Мостбауер М. В.</i>)	328
З історії товариства «Знання» (<i>Наумець Л. Д.</i>)	332
Новоград-Волинське бюро подорожей та екскурсій (<i>Наумець Л. Д.</i>)	338
Святкування Різдва, календарно-обрядова поезія зимового циклу (колядки) мікрорайону Ленківці м. Чернівців (<i>Одинак З. М.</i>)	343
Різдвяні звичаї та обряди бойківського села Петранка на Івано-Франківщині (<i>Ониськів Д. Г.</i>)	350
Єврейське населення в Чигиринському повіті (<i>Перепелиця А. І., Павлова С. Ф.</i>)	359
Централізоване водопостачання в Полтаві на початку ХХ ст. як чинник культурних змін у міському середовищі (<i>Пешков Д. М.</i>)	366
Гурби — місце сили та звитяги! (<i>Прокопчук В. Ю.</i>)	368
Етнокультурна житлобудівна традиція Наддніпрянщини під час російсько-української війни: ідентичність крізь час (<i>Симоненко І. М.</i>)	373
Історія української державності на сторінках творів письменників родом з Черкащини (<i>Сліпенко Г. В.</i>)	379
До питання створення каталогу кам'яних хрестів Звягельщини (<i>Тарабукін О. О.</i>)	384
Поховальна обрядовість українців Лозівщини як елемент нематеріальної культурної спадщини (<i>Труш В. О.</i>)	393
Особливості благодійності та меценатської діяльності на Харківщині у другій половині ХІХ століття (<i>Хікматова Л. Х.</i>)	398
Мистецька спадщина І. С. Їжакевича на «Козацьких могилах» (<i>Чирська М. В.</i>)	404
Під грифом «Совершенно секретно». Як рубали наше коріння (<i>Шалівська З. В.</i>)	409
«Перенятинські вали» — історична пам'ять жителів південно-західної Рівненщини (<i>Шикало О. Б.</i>)	415
Народнопісенні традиції Чигиринщини: минуле і сучасність (за матеріалами польових досліджень) (<i>Шульженко Т. М.</i>)	418

АРХЕОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНИ

Снігурівщина: історико-культурна спадщина у краєзнавчих дослідженнях (<i>Андрюшина С. О.</i>)	423
З історії археологічних досліджень на Овруччині (<i>Гусаревич Л. М.</i>)	428
Пам'ятки козацької доби України у м. Нікополь Дніпропетровської області та їх правовий статус (<i>Жуковський М. П.</i>)	432
Оборонні споруди Літинщини в історичних джерелах та переказах (<i>Зелінський Р. М., Лазаренко В. І.</i>)	436
Історична спадщина м. Бар на Вінниччині (<i>Куперштейн М. Б.</i>)	440
Архітектори італійської культурної традиції в м. Одеса протягом 1794—1905 років (<i>Лук'янчук П. Х.</i>)	445
Багатощарове поселення на території національного заповідника «Давній Галич» (<i>Мельничук О. Л.</i>)	448

Науково-краєзнавче видання

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА
СПАДЩИНА УКРАЇНИ:
регіональні особливості
та загальнонаціональний
контекст**

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КРАЄЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Формат **70×100/16**. Ум. друк. арк. **58,50**.
Наклад **250** пр. Зам. **0508**.

ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”»
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А.
тел.: 073 101 22 33

Свідоцтво серія ДК № 7412 від 27.07.2021 р.

Друк та палітурні роботи ФОП О.О. Євенок
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А
тел.: 073 101 22 33, e-mail: bookovych@gmail.com

Свідоцтво серія ДК № 3544 від 05.08.2009 р.